

Integrovaný prístup k vidieckej krajine realita a potreba

XII. ročník konferencie s medzinárodnou účasťou Krajina – Človek – Kultúra 2008 s podtitulom „Nový pohľad na starostlivosť o krajinu v rámci implementácie Európskeho dohovoru o krajine a Karpatkého dohovoru“ upriamuje pozornosť odbornej verejnosti na nástroje ochrany krajiny v SR, ktoré integrujú záujmy ochrany prírodného i kultúrneho dedičstva a nové impulzy starostlivosti o krajinu vyplývajúce z implementácie uvedených medzinárodných dohovorov na Slovensku. Spoločným cieľom týchto snáh je prostredníctvom integrovaného manažmentu krajiny podporiť vyvážený a harmonický vzťah medzi spoločenskými potrebami, hospodárskou činnosťou a krajinou.

Pohľad na krajinu a prístup k nej zdá sa byť vyriešený z hľadiska každého, kto do krajiny vstupuje. Prístup k riešeniam v krajine sa uplatňuje vždy z pozície záujmov príslušného subjektu – zákonite tak vznikajú **strety viacerých záujmov o tú istú krajinu**. A každý ju vníma inak - je to ako známa veta „inak seno vonia koňom a inak zamilovaným...“ Zosúladovanie záujmov všetkých, ktorí sa pohybujú v kultúrnej krajine, je jedno z najťažších.

Polúkam len niekoľko pohľadov:

Poľnohospodári potrebujú vysoké výnosy s využitím moderných veľkokapacitných technológií – vyhovujú im veľké hony – rozorané súvislé plochy poľí, ktoré často z dôvodu sklonu terénu, vetra, intenzívnych zrážok, ale aj druhu pestovaných plodín a spôsobu ich osevu majú za následok procesy spojené s eróziou a následnou dezertifikáciou pôd. **Krajinní ekológovia a krajinní architekti** tu propagujú v záujme zvýšenia ekologickej aj estetickéj hodnoty krajiny zavádzanie prvkov ekologickej stability – biocentrá a biokoridory – teda aleje, vetrolamy, remízky, medze, solitéry, zamokrené plochy.

Ochranári radi vidia nedotknutú prírodu – často však práve zásluhou človeka a jeho šetrným hospodárením na pôde a permanentnou starostlivosťou o krajinu boli udrža-

vané práve tie chránené druhy, ktoré v súčasnosti ustupujú agresívnemu nástupu invázných rastlín a náletovým drevinám.

Vodohospodári v minulosti v záujme eliminovania prívalových vôd, zatápania a povodní, ale aj získania energie z vody, napriamili toky potokov a riek a „uväznili“ ich do betónových korýt, pričom často bola zmenená pôvodná výška hladiny toku, čo malo dopad na hladinu spodných vôd. V záujme spriechodnenia toku počas povodne, a tým ochrany majetku občanov, vyrubujú brehovú porasty a odstraňujú iné prírodné bariéry. Naopak **ochranári a ekológovia** radi posilňujú brehovú

Hrochoť

po pôvodných meandroch, vytváranie rybníkov, mokradí a malých vodných plôch.

Lesohospodári podobne ako poľnohospodári potrebujú aplikovať výnosné technológie v ťažbe aj pri zakladaní lesa. Plošnými výrubmi znásobenými stále častejšími veternými smršťami a požiarimi, zakladaním nových lesných ciest, vysadzovaním monokultúr, používaním vysokokapacitnej techniky dochádza k častej erózií a odplavovaniu humusu.

Developeri a agresívni investori potrebujú stavať priemyselné parky a objekty pre podnikanie na území s najvhodnejšou dostupnosťou a ekonomickou silou – teda často na najúrodnejšej poľnohospodárskej pôde – a v mestách na každom voľnom mieste, ktoré bolo predtým zeleňou.

Podnikatelia v cestovnom ruchu by si najradšej stavali svoje prevádzky v najcenejšej prírode v území s najvyššou ochranou, ochranári spravidla všetky takéto aktivity zakazujú, pričom by sa často dali akceptovať, samozrejme, s presne stanovenou reguláciou.

Doprava čím ďalej, tým viac, atakuje sídla a život obyvateľov – naopak jej odklonenie do prírodnej krajiny často likviduje jej cenné biologické hodnoty a typický obraz krajiny.

Našli by sme ešte niekoľko takýchto protirečení. Do toho vstupuje tvorba sídelného prostredia v meste aj na dedine, ktorá bola silne poznačená bývalým režimom – tradičná ľudová architektúra sa považovala za prežitok, pamiatky často chátrali, historické urbanistické štruktúry ako celok boli predmetom veľkoplošných asanácií, do vidieckych sídiel sa násilne vnášali mestské prvky... Charakteristický vzhľad sídla sa tak dramaticky menil. Daňou postkomunistických krajín v tvorbe sídelného prostredia je v súčasnosti vnášanie cudzích prvkov a vzorov. **Územní plánovači, pamiatkari a architekti** často márne ochraňujú hodnoty mestskej či vidieckej sídelnej krajiny – časté predstavy a požiadavky investorov typu: „za svoje peniaze si postavím čo chcem a kde chcem“ menia charakter krajiny.

Čo vlastne chcú občania žijúci v krajine? Málokedy sa inšpirujú domácou – regionálnou a miestnou ľudovou architektúrou. V regiónoch Liptova, Turca, Hontu, Gemera... sa stavajú bavorské domy, tirolské chaty, stredomorské vily,

Pohronský Bukovec

porasty v záujme posilnenia biokoridorov, udržania a zvýšenia biodiverzity. Navyše nové trendy, ktoré smerujú k udržaniu vody v krajine, propagujú navrátenie korýt tokov

Súťažný film Envirofilmu 2008

Santiho magická flauta (Švajčiarsko), autor: Francesca Molo

V jednoduchosti je krása, hovorí sa a tento film porekadlo napĺňa bezo zvyšku. Muž, žijúci uprostred prírody, jeho každodenné obrady a jeho nástroje, píšťalky, flauty. A radosť z každého tónu, ktorý z nich vyjde. K životu ozaj niekedy netreba veľa. Stačí vedieť, že je dobré tešiť sa z malých vecí a vytvárať to, čo druhým môže spôsobiť radosť. Výrobca píšťal Santi tu dobre vie. A toto posolstvo vedľa čarovným spôsobom odovzdať divákovi aj tvorcovia filmu. Jednoducho a čisto, bez veľkohlubých slov a bombastických zvukov.

kanadské bungalovy. Krajina dostáva ďalšiu dimenziu (časťo je to skôr „facka“) – nové hmoty, dominanty, farby, tvary, materiály menia charakteristický vzhľad krajiny s dosiaľ príznačnou identitou na často indiferentné priestory.

Krajina je zložitý mechanizmus prirovnateľný možno najlepšie k ľudskému telu. Často to, čo na jednej strane prospieva, na druhej strane škodí. Je potrebné rešpektovať, že krajina nie je len výrobný priestor, ale má aj kultúrne, estetické a ekologické hodnoty. Navyše je domovom pre miestnych obyvateľov, priestorom pre ich prácu a oddych. Ako teda nájsť spoločné riešenia a udržateľný kompromis? Čo uprednostníť pred čím? Ako uplatniť integrovaný prístup, keď **každý rezort uprednostňuje niečo iné?** Legislatíva spoločný postup zatiaľ nerieši, keďže sa takýmto spôsobom u nás neuvažuje.

Uvediem dva príklady aplikované u nás na Slovensku, v ktorých sú zrejme pokusy o integrovaný manažment krajiny: Pred 20 rokmi sme sformulovali filozofiu obnovy dediny, ktorá je postavená na princípoch obnovy duchovného, hmotného a prírodného prostredia vidieka. Smeruje k zachovaniu identity a tradícií kultúry a krajiny. Stimuluje vidiecke obyvateľstvo k tomu, aby sa vlastnými silami snažilo o harmonicky vyvážený rozvoj zdravého životného prostredia, udržiavanie prírodných a kultúrnych hodnôt vidieckej krajiny a rozvoj ekologicky nezávadného hospodárstva s využívaním domácich zdrojov. Na týchto princípoch bol postavený **Program obnovy dediny (POD)**, ktorý obnáša odbornú aj finančnú podporu štátu, pričom naša organizácia bola poverená jeho priamym výkonom. SAŽP vykonáva poradenstvo, monitoring, osvetu a propagáciu, medzinárodnú spoluprácu a vzdelávacie aktivity v oblasti obnovy dediny a starostlivosti o vidiecku krajinu.

Základným cieľom POD je **udržať človeka na vidieku**. Špecifické ciele sú zamerané na:

- Obnovu a rozvoj miestnych kultúrnych a spoločenských tradícií, upevňovanie lokálnych a regionálnych osobitostí, zachovanie identity vidieckeho sídla a krajiny, podporu remesiel a tradičných zručností, obnovu pospolitosti a udržanie vidieckeho štýlu života;
- Racionálne využívanie prírodných zdrojov a produkčného potenciálu pôdy, rozvoj poľnohospodárskeho a nepoľnohospodárskeho podnikania, služieb a cestovného ruchu, miestnych výrobcov, realizáciu regionálneho rozvoja na miestnej úrovni;
- Obnovu špecifického rázu vidieckej zástavby, rekonštrukciu a modernizáciu zanedbaného domového fondu, zlepšenie základnej občianskej vybavenosti a technickej a environmentálnej infraštruktúry, využívanie domácich zdrojov surovín a materiálov, ochranu charakteristického vzhľadu a črt vidieckeho osídlenia;

Severné Podpoľanie

- Udržiavanie a rozvoj regeneračnej, terapeutickú a rekreačnú funkciu vidieckeho priestoru, využívanie obnoviteľných zdrojov energie, zavádzanie technológií a techník priaznivých pre životné prostredie a vhodných pre vidiecke prostredie.

Z vymenovaných cieľov je zrejme, že sa týkajú každého rezortu (hospodárstva, výstavby, dopravy, kultúry, pôdohospodárstva, školstva, životného prostredia, sociálnych vecí). Realizujú sa v obci a jej katastri – to znamená, rozhodujúca je samospráva, ktorá určuje smerovanie rozvoja obce a jej katastra. **Obec nerozoznáva, o záujme ktorého rezortu ide**, pre obec je podstatné, či je to dobré, alebo zlé pre jej občanov. Vidiecka obec je často starosta a jedna – dve pracovníčky (nie vždy na celý úväzok). Obce majú veľké právomoci, ale žiadne odborné zázemie, pritom koncepcie, legislatívne a finančné nástroje, ktoré majú dopad na krajinu, sú mimoriadne zložené a odborne náročné. O to viac je dôležitá na dedine spolupráca jej obyvateľov, spolupráca s odborníkmi, miestnymi podnikateľmi a ďalšími aktérmi miestneho rozvoja, a v neposlednom rade integrovaná finančná podpora. Toto sú už princípy, ktoré uplatňuje program LEADER, bohužiaľ, zatiaľ na Slovensku nebol podporovaný, aj keď neoficiálne týmto spôsobom už pracujú mnohé vidiecke mikroregióny. Z doterajšieho vývoja a 10-ročnej realizácie POD na Slovensku je zrejme, že obce už vo väčšine prípadov programovo pristupujú k svojej obnove a vedľa využívať prednosti integrovaného manažmentu.

Ministerstvo životného prostredia prostredníctvom POD dotuje malé projekty obcí, zamerané na obnovu dediny. Kvalita projektov z roka na rok narastá, každoročným preukazovaním záujmu o tento druh dotácií obce dokazujú ich obľúbenosť a potrebu. Tento národný zdroj sa všeobecne považuje za významný doplnkový zdroj, ktorý „štartuje“ prípravu a vytvára podmienky pre čerpanie štrukturálnych fondov EÚ. Okrem toho obsahuje princípy plánovania, subsidiarity, partnerstva, prispieva k budovaniu občianskej spoločnosti. Napriek tomu, že POD má jednoznačne nadrežortný charakter, **nedarí sa stále jeho viacrežortné financovanie**.

Druhým príkladom je fungovanie geoparkov. Sú to záujmové územia sformované na spoločných geologických vlastnostiach krajiny. Geopark je územie s jasne stanovenými hranicami, ktoré zahŕňa konkrétne geologické dedičstvo a na jeho podklade je sformovaná stratégia trvalo udržateľného rozvoja s cieľom podpory rozvoja daného územia. Zahŕňa určitý počet geologických lokalít, ktoré majú svoju vedeckú hodnotu, sú jedinečné, zriedkavé, sú estetické a hodnotné z hľadiska výchovy a vzdelávania. Okrem geologického dedičstva geopark môžu dopĺňať aj lokality archeologického, ekologického, historického či kultúrneho významu. Geopark hrá aktívnu úlohu v ekonomickom rozvoji

Horná Súča

územia tým, že posilňuje celkový obraz daného územia cez prezentáciu geologického dedičstva a podporu geoturizmu. Geopark rozvíja, overuje a vyvíja nové metódy ochrany geologického dedičstva, živej prírody a krajiny. Cieľom je umožniť obyvateľom využívať hodnoty daného územia a tak aktívne prispievať k obnove a revitalizácii územia ako celku.

V roku 2000 bola vytvorená Európska sieť geoparkov, ktorej cieľom je združovať európske geoparky za účelom spolupráce, vymieňania si skúseností a know-how, ochrany a prezentácie najvýznamnejších geotopov na európskom kontinente. V súčasnosti je členom Európskej siete 32 geoparkov z 13 európskych krajín. Na Slovensku sa v posledných rokoch rozbíhajú aktivity na troch územiach – v Štiavnických vrchoch funguje už niekoľko rokov Geopark Banská Štiavnica, v okolí Banskej Bystrice je to Banskobystrický geopark. Na juhu Slovenska vzniká prvý cezhraničný geopark (aj v európskom meradle) novohradský. Zatiaľ ani jeden z nich nie je členom európskej siete, ale ich členstvo sa pripravuje.

V oblasti podpory zvyšovania environmentálneho povedomia o hodnotách územia geoparku sa využívajú rozličné publikácie, magazíny, letáky, filmy, DVD, webové stránky, prezentácie, environmentálne-výchovné programy pre rôzne cieľové skupiny, prehliadky geologických lokalít pre školy a iné. Veľmi dôležitým prvkom v ponuke poskytovaných služieb sú kvalifikované sprievodcovské služby, ktoré sú súčasťou prepracovanej diferencovanej ponuky širokého spektra geoturistických produktov (sprievodcovská turistika, cykloturistika, vodná turistika, jazda na koni). Pri vytváraní takto koncipovaných produktov je **nesmierne dôležitá spolupráca odborných inštitúcií, samospráv, záujmových združení, podnikateľov v území každého geoparku**. Koordináciu ich aktivít sa buduje základný rámec pre zabezpečovanie trvalo udržateľného ekonomického rozvoja územia. Nositeľom tejto koordinácie je obvykle mikroregionálne združenie obcí.

Takmer každý rezort má vo svojich legislatívnych nástrojoch zakotvenú krajinu. Veľa rezortov a sektorov krajinu uplatňuje vo svojich strategických a koncepčných dokumentoch. Pojem krajina sa vyskytuje v rôznych odborných dokumentáciách. Každý ale krajinu vidí a vníma svojimi očami. Otázka znie – ako dosiahnuť spoločný postup? Ako koordinovať snahy jednotlivých rezortov a sektorov a zosúladiť ich záujmy? Každý z nich má definované svoje mechanizmy. Výnimočnosť krajiny však ťažko vieme zachrániť, pokiaľ nepoužijeme integrovaný prístup, pretože problémy pôsobia kumulovane. Európsky dohovor o krajine je veľkou výzvou na to, aby sme začali spoločne rozmýšľať o uplatňovaní integrovaného manažmentu krajiny.

Ing. arch. Anna Kršáková

Slovenská agentúra životného prostredia B. Bystrica